

Hoe persoonlijk is leven zonder werk?

In de nasleep van de financieel economische crisis is het aantal werklozen sterk gestegen. Ofschoon er thans heel wat tekenen van economisch herstel waarneembaar zijn, zal de arbeidsmarkt zich pas over enkele maanden herstellen. Vandaar dat op korte termijn een adequate begeleiding van werklozen een hoge prioriteit heeft. Tegen deze achtergrond is het van belang om de beleving van werkloosheid te doorgronden.

In dit onderzoek bestuderen we individuele verschillen in de beleving van werkloosheid en trachten deze in verband te brengen met persoonlijkheidsaspecten en andere socio-economische gegevens. Uit de resultaten van een onderzoek bij 217 werklozen bleek dat wat betreft de persoonlijkheid enkel de dimensie Neuroticisme gecorreleerd is met deze beleving. Tevens werd vastgesteld dat in functie van de duur van de werkloosheid deze beleving varieert: tijdens de eerste maanden van de werkloosheid neemt het welbevinden af, terwijl na een periode van zes à twaalf maanden deze negatieve beleving uitbodemt om nadien terug te verbeteren.

1. INLEIDING

In tijden van economische crisis is een onderzoek over de beleving van werkloosheid uiteraard actueel. Hoe beleven mensen hun werkloos zijn en hoe kunnen we deze beleving relateren aan de persoonlijkheid en andere socio-economische data is de centrale vraag van dit onderzoek. Werklozen zullen we in dit kader omschrijven als mensen die geen baan hebben en voor hun inkomen beroep doen op de RVA.

Uit diverse onderzoeken is gebleken dat werkloosheid een duidelijke impact heeft op het psychisch welzijn. Hooge toonde aan dat 46% van de werklozen een problematisch laag niveau van psychisch welzijn vertoonde. Zij scoorden immers boven de kritische grens op de 'General Health Questionnaire', wat betekent dat ze een verhoogde kans hebben op het ontwikkelen van een psychiatrische stoornis (De Witte, 1994). De Witte (2003) vergeleek het welzijn van werkenden en werklozen met elkaar en kwam tot de conclusie dat werklozen, in vergelijking met werkenden, lager scoren wat hun geluksgevoelens betreft en in mindere mate het gevoel hebben dat ze hun leven controleren.

In het kader van dit onderzoek is het nuttig in te gaan op de fasentheorie. Deze theorie gaat ervan uit dat een werkloze een proces doormaakt, waarbij hij of zij achtereenvolgens verschillende fasen in psychische gesteldheid doorloopt (Hoff & Jehoel-Gijsbers, 1998). Jahoda wordt algemeen beschouwd als de grondlegger van deze theorie. De Witte (1993) stelt dat het psychisch welzijn van de werkloze in een eerste periode sterk daalt, om vervolgens te stabiliseren op een lager niveau. Na een periode van enkele jaren kan er zich een lichte verbetering voordoen, of blijft het welbevinden schommelen rond een lagere

waarde. De stabilisatie van het psychisch welzijn kan worden geïnterpreteerd als het gevolg van een ‘aanpassingsproces’. Dit ‘aanpassingsproces’ houdt volgens hem een aanpassing aan de rol van werkloze in: verwijdering van de arbeidsmarkt, daling van de ingeschatte kans op werk, afzwakking van het belang van betaalde arbeid en/of afname van de sollicitatiefrequentie.

Onderzoek uit het verleden heeft aangetoond dat er verschillen zijn in de beleving van werkloosheid op basis van diverse factoren. De Witte (1994) biedt een overzicht van de belangrijkste resultaten. Zo blijkt uit meerdere onderzoeken dat mannen werkloosheid in sterkere mate als belastend beleven dan vrouwen. Vrouwen benadrukken vaker de positieve aspecten van werkloosheid.

Naast het verschil in geslacht zou ook leeftijd een rol spelen. Volgens De Witte (1994) blijkt het de middencategorie tussen 30 en 50 jaar te zijn, die in psychisch opzicht het zwaarst te lijden heeft onder werkloosheid. Oudere werklozen kunnen zich al voorbereiden op een nieuwe rol van pensionering. Jongeren verliezen geen verworven rol, maar slagen er niet in om een positie op de arbeidsmarkt te verwerven. Daarom verlengen ze hun rol als jongere.

Tot slot zijn er volgens De Witte (1994) ook verschillen gevonden bij lager en hoger geschoolden. De arbeiders en lager geschoolden zouden werkloosheid als meer belastend ervaren dan bedienden en hoger geschoolden. Schaufeli (1992) stelde bijvoorbeeld vast dat het psychisch welzijn van laaggeschoolde schoolverlaters daalt wanneer ze werkloos worden, terwijl dat van hooggeschoolde schoolverlaters niet door hun werkloosheid wordt beïnvloed.

In dit exploratief onderzoek bestuderen we de relatie tussen de beleving van de werkloosheid en de persoonlijkheid, zoals deze gemeten wordt door de Big Five. Volgens de Big Five theorie kunnen personen betekenisvol worden geclassificeerd volgens hun scores op vijf dimensies. Tot de Big Five behoren Extraversie, Altruïsme, Consciëntieusheid, Neuroticisme en Openheid. Deze bipolaire dimensies kunnen als volgt omschreven worden (Hoekstra, Ormel, en de Fruyt, 2007).

Een hoge score op de schaal Extraversie wordt behaald door mensen die graag in het gezelschap van anderen vertoeven en die houden van gezelligheid. Bij een lage score op de E-schaal spreekt men van introversie. Introverten geven er vaak de voorkeur aan alleen te zijn.

Personen die hoog scoren op de schaal Altruïsme beleven een persoonlijke relatie vaak vanuit de ander. Doorgaans zijn ze hulpvaardig, vriendelijk en geneigd tot samenwerken. Mensen die een lage A-score behalen zijn eerder egocentrisch. Ze zoeken eerder het debat en de confrontatie met anderen.

Volhardend, ambitieus en betrouwbaar zijn eigenschappen die de consciëntieuze persoon karakteriseren. Een persoon met een hoge score voor deze dimensie is doelgericht en ziet het leven in termen van taken

die vervuld moeten worden. Een lage score op de C-schaal betekent dat ze op een meer nonchalante en ontspannen manier werken aan het bereiken van hun doelen.

De schaal Neuroticisme contrasteert emotionele stabiliteit met emotionele labiliteit. Mensen met hoge score voor de N-schaal ervaren frequent negatieve gevoelens als angst, frustratie, en somberheid. De N-schaal omvat ook het minder goed in staat zijn om met frustraties en stress om te gaan. Personen die laag scoren op de N-schaal zijn emotioneel stabiel en moeilijk uit hun lood te slaan.

Mensen die hoog scoren op de schaal Openheid zijn nieuwsgierig, flexibel en ze houden van nieuwe en onconventionele ideeën. Mensen die laag scoren op Openheid neigen naar conventioneel gedrag en conservatieve opvattingen.

Tot zover de bespreking van de persoonlijkheidsschalen. Uit interesse voor de verschillen in beleving van de werkloosheid wordt een onderzoek gedaan met als onderzoeksvraag 'Zijn de verschillen in de beleving van de werkloosheid gerelateerd aan de persoonlijkheidsdimensies en/of aan andere socio-economische gegevens'.

2. METHODE

De respondenten werden bereikt via een opdracht aan de eerstejaarsstudenten toegepaste psychologie. De opdracht bestond erin om de vragenlijst af te nemen bij een willekeurige persoon die werkloos was in de leeftijdsgroep 18 en 60 jaar. De enige beperking die ze kregen was dat het niemand mocht zijn die bij hen inwoont.

De steekproef bestaat uit 217 respondenten waarvan 48% mannen en 52% vrouwen. De gemiddelde leeftijd is 37,10 jaar met een standaarddeviatie van 10,30 jaar. Van deze respondenten zoekt 38% een baan met een arbeiderstatuut en 62% een baan met een bediendestatuut. De duur van de werkloosheid varieert van minder dan één maand tot langer dan één jaar. Het grootste aantal (43%) is één tot zes maanden werkloos, 28% is langer dan één jaar werkloos, 16% is zes tot twaalf maanden werkloos en 13% is minder dan één maand werkloos. Wat betreft het opleidingsniveau blijkt dat 47% van de respondenten hoger secundair onderwijs als hoogste opleiding genoten had, 23% lager secundair onderwijs, 18% bachelor, 9% master en 3% geeft enkel lager onderwijs aan.

Het eerste deel van de enquête bestaat uit een zelfopgestelde vragenlijst die peilt naar de beleving van de werkloosheid. De indeling van de reacties op werkloosheid van De Witte en Hooge (1995) fungeerden hiervoor als basis. In dit eerste deel worden zes stellingen geformuleerd. Tabel 1 geeft een overzicht van deze stellingen.

Tabel 1
Stellingen beleving van werkloosheid

Item-nummer	Stelling
1	Ik ben gemotiveerd om te solliciteren.
2	Ondanks mijn werkloosheid, houd ik er de moed in.
3	Gedurende mijn werkloosheid krijg ik te kampen met gevoelens van wanhoop.
4	Ik ben doorheen mijn zoektocht naar werk ontmoedigd geraakt.
5	Ik heb me met de werkloosheid verzoend.
6	Ik heb het gevoel dat ik voldoende gesteund word door de maatschappij.

De respondent dient op een likertschaal aan te geven in hoeverre hij of zij akkoord gaat met de stelling: meer bepaald op een vijfpuntenschaal waarbij 1 = helemaal oneens en 5 = helemaal eens.

Het tweede deel van de enquête meet de persoonlijkheid. Hiervoor is gebruik gemaakt van de NEO-FFI. Deze vragenlijst is gebaseerd op de Big Five en heeft volgens de COTAN-beoordeling een voldoende betrouwbaarheid en validiteit (Evers, van Vliet-Mulder, & Groot, 2000). De NEO-FFI bestaat uit 60 items waarvan telkens 12 items een bepaalde dimensie van de Big Five meten. Ook bij dit deel van de vragenlijst dient de respondent op een vijfpuntenschaal (1 = helemaal oneens, 5 = helemaal eens) aan te geven in hoeverre hij of zij akkoord gaat met de stelling.

Het derde deel van de vragenlijst ten slotte, bestaat uit een aantal vragen met betrekking tot socio-economische gegevens. Hier worden de leeftijd, het geslacht, het statuut (bediende of arbeider), de taalvaardigheid (Nederlands, Frans en Engels), het opleidingsniveau (vijf niveaus), de duur van de werkloosheid (vier niveaus) en het aantal sollicitaties (vier niveaus) bevraagd.

Voorafgaand aan het berekenen van de schaaluitslagen werd een betrouwbaarheidsanalyse uitgevoerd door middel van het berekenen van de Cronbach's Alfa. De schalen kunnen fungeren als diagnostische instrumenten voor zover een betrouwbaarheid van .60 of hoger gevonden wordt (Valkeneers & Vanhoomissen, 2009).

Tot slot volgt de analyse van de data met een multi-pele regressie. Op deze wijze is het mogelijk de impact van elke onafhankelijke variabele op de afhankelijke variabele na te gaan onder constant houding van de overige onafhankelijke variabelen. De afhankelijke variabele is de beleving van de werkloosheid en de onafhankelijke variabelen zijn de vijf persoonlijkheidsschalen en de socio-economische gegevens.

3. RESULTATEN

Tabel 2 biedt een overzicht van de reacties van de respondenten. Hieruit blijkt dat de meerderheid van de respondenten de moed niet laat zakken, maar anderzijds zijn er heel wat onder hen die zich onvoldoende gesteund voelen door de samenleving.

Tabel 2
Antwoordanalyse beleving van werkloosheid

item	helemaal oneens	oneens	neutraal	eens	helemaal eens
1. Ik ben gemotiveerd om te solliciteren.	0.9%	4.6%	14.8%	32.8%	46.8%
2. Ondanks mijn werkloosheid, houd ik er de moed in.	0,5%	4.6%	24.7%	41.9%	28.4%
3. Gedurende mijn werkloosheid krijg ik te kampen met gevoelens van wanhoop.	18.6%	26.0%	23.3%	24.2%	7.9%
4. Ik ben doorheen mijn zoektocht naar werk ontmoedigd geraakt.	10.2%	26.9%	28.7%	27.8%	6.5%
5. Ik heb me met de werkloosheid verzoend	36.6%	32.9%	15.3%	11.1%	4.2%
6. Ik heb het gevoel dat ik voldoende gesteund word door de maatschappij.	13.0%	26.9%	40.7%	15.7%	3.7%

Voor het berekenen betrouwbaarheid van de schaal 'beleving van de werkloosheid' werden eerst de negatief gestelde items gehercodeerd. Na itemanalyse werden voor een optimale betrouwbaarheid de items 1 en 5 verwijderd. Op basis van de vier resterende items bekomen we een Cronbach's alfa .69. Dit resultaat en de vastgestelde Cronbach's Alfa voor de vijf persoonlijkheidsdimensies presenteren we in tabel 3.

Tabel 3
Betrouwbaarheidscoëfficiënten

Schaal	Aantal items	Cronbach's alfa
Neuroticisme	12	0.82
Altruïsme	12	0.70
Extraversie	12	0.74
Consciëntieusheid	12	0.81
Openheid	12	0.75
Beleving van de werkloosheid	4	0.69

Al deze betrouwbaarheidscoëfficiënten onderstrepen de hoge mate van interne homogeniteit van de schalen. Voor het bepalen van de schaaluitslag maken we de som van de scores per item. Uit het onderzoek van de verdeling van uitslagen per schaal is gebleken dat deze verdelingen normaal verdeeld zijn.

Bij een multiple regressie gelden een aantal vooronderstellingen (Voeten en Van den Bercken, 2004). Voorafgaand aan de multi-pele regressie, is nagegaan of aan deze voorwaarden voldaan werd. Om aan de voorwaarde van het interval niveau te voldoen werden de kwalitatieve variabelen omgezet naar dummies¹.

Een multi-pele regressie werd uitgevoerd waarbij alle variabelen samen in één model geplaatst werden. De afhankelijke variabele is de beleving van de werkloosheid en de onafhankelijke variabelen zijn Neuroticisme, Extraversie, Openheid, Altruïsme, Consciëntieusheid, leeftijd, taalvaardigheid Nederlands/Frans/Engels, geslacht (één dummie), statuut (één dummie), opleidingsniveau (vier dummies) en de duur van de werkloosheid (drie dummies).

Uit de analyse blijkt dat slechts drie van deze onafhankelijke variabelen een invloed hebben op de beleving van werkloosheid. De variabele Neuroticisme blijkt - onder constant houding van de overige variabelen - de grootste impact te hebben op de beleving van de werkloosheid. Deze samenhang wijst erop dat een negatieve beleving van de werkloosheid correleert met het Neuroticisme. Daarna volgt het effect van de dummie van 6 tot 12 maanden werkloosheidsduur. Het effect van deze dummie betekent dat de groep werklozen die tussen 6 en 12 maanden werkloos zijn, lager scoren op de beleving van werkloosheid in vergelijking met alle andere groepen. Het kleinste effect op de beleving van werkloosheid is dit van taalvaardigheid Frans. Dit betekent dus dat een werkloze met een betere kennis Frans, een positievere beleving van werkloosheid aangeeft.

Tot zover een bespreking van de resultaten. In het volgende onderdeel wordt dieper ingegaan de resultaten en wordt de link gelegd met de literatuur.

4. DISCUSSIE

We hebben vastgesteld dat enkel de N-schaal van de persoonlijkheidsdimensies gerelateerd is aan de beleving van de werkloosheid. Meer specifiek leidt een hogere score op Neuroticisme tot een lagere score op de beleving van werkloosheid. Hoekstra et al. (2007) gaven in de definitie van Neuroticisme al aan dat een hoge score op deze schaal wijst op het minder goed in staat zijn om met frustraties en stress om te gaan. Ook Schaufeli (1989) stelde al dat individuen met een hoger zelfwaarde gevoel en emotioneel stabiele personen minder problemen ondervinden met hun werkloosheid. De negatieve samenhang tussen de beleving van werkloosheid en Neuroticisme is in die zin volledig plausibel.

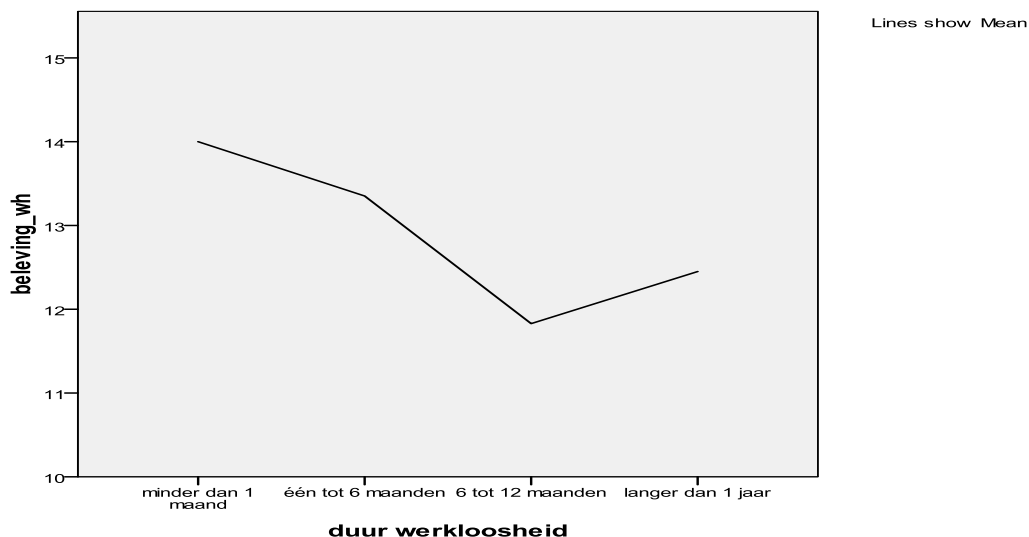
Met betrekking tot de relatie tussen werkloosheidsbeleving en socio-economische variabelen stelden we een verband vast tussen deze beleving en de duur van de werkloosheid. De respondenten die 6 tot 12

---

¹ Dummie variabelen hebben slechts twee waarden: 0 en 1. Deze waarden worden toegekend al naar gelang de respondent wel of niet lid is van deze groep.

maanden werkloos waren, hebben een beleving van werkloosheid die significant lager is dan die van de overige respondenten. Figuur 1 stelt grafisch de (niet lineaire) samenhang voor tussen de duur van de werkloosheid en de beleving hiervan. De figuur suggereert dat de beleving tijdens de eerste maanden van de werkloosheid afneemt om vervolgens uit te bodemen in de periode van 6 à 12 maanden werkloosheid.

Figuur 1: Verband werkloosheidsduur en beleving van werkloosheid

Deze resultaten kunnen gelinkt worden aan de fasentheorie van werkloosheid. Zoals gezegd gaat deze theorie ervan uit dat een werkloze gedurende zijn werkloosheid verschillende fasen in psychische gesteldheid doorloopt (Hoff & Jehoel-Gijsbers, 1998). De groep deelnemers uit het onderzoek die 6 tot 12 maanden werkloos zijn, zouden volgens deze theorie geplaatst kunnen worden in de omschrijving van Eisenberg en Lazarsfeld (1938) van de fase van ‘terugtrekking’ of in de fase van ‘depressie en terugtrekking’ van Hayes en Nutman (1981, zie Hoff & Jehoel-Gijsbers, 1998).

Het veel vastgestelde verband tussen het geslacht en de beleving van werkloosheid werd in dit onderzoek niet vastgesteld. Dat in het verleden deze samenhang wel gevonden werd en nu niet kan mogelijk verklaard worden door een verschuiving in het rollenpatroon. Vroeger bleef de vrouw vaker thuis als huismoeder, terwijl de man ging werken om zijn gezin te onderhouden. Tegenwoordig gaat de vrouw ook meer en meer werken en levert ze haar bijdrage bij het gezinsbudget. Bovendien is tijdens de voorbije jaren het aantal éénpersoonshuishoudens sterk gestegen.

De samenhang tussen de beleving van werkloosheid en de leeftijd werd niet vastgesteld evenals de relatie met het statuut (arbeider versus bediende) en het scholingsniveau. Anderzijds bleek er wel een verband te zijn tussen de beleving van werkloosheid en taalvaardigheid Frans. Mensen met een betere kennis van de Franse taal hebben minder moeite met de werkloosheid dan mensen met een geringere taalkennis. Mogelijk kan dit verwijzen naar resultaten uit de literatuur waaruit naar voren kwam dat hoger opgeleiden

minder negatief hun werkloosheid ervaren. Tevens is het mogelijk dat werklozen met een goede taalvaardigheid Frans betere coping mechanismen hebben en meerdere escape mogelijkheden. Ten slotte lijkt het plausibel dat werklozen met een zwakke taalvaardigheid Frans hun kansen op de arbeidsmarkt lager inschatten, waardoor ze mogelijk ook een slechtere beleving gaan hebben van de werkloosheid.

Tot slot, wij hopen met dit onderzoek aangetoond te hebben dat er inter- individuele verschillen bestaan in de beleving van werkloosheid en dat deze verschillen (gedeeltelijk) hun oorsprong vinden in de persoonlijkheid van de werkloze. Dit alles pleit voor een meer individueel georiënteerde aanpak van de werkloze. Bovendien suggereren de resultaten dat in de begeleiding van werklozen aandacht besteed dient te worden aan de negatieve gevoelens bij de cliënten en dat deze gevoelens het sterkst naar voren komen in de periode van zes à twaalf maanden werkloosheid. Dat betekent dat de begeleiders in deze fase van de werkloosheid nog meer dan in de andere perioden moeten inzetten op een versterking van het ego en een ondersteuning van het zelfvertrouwen van de werklozen.

Kim Peelman & Guido Valkeneers
 Lessius Hogeschool te Antwerpen
 Departement Toegepaste Psychologie

LITERATUURLIJST

- De Witte, H. (1993). Gevolgen van langdurige werkloosheid voor het psychisch welzijn: Overzicht van de onderzoeksliteratuur. *Psychologica Belgica*, 33(1), 1-35.
- De Witte, H. (1994). ('t Is geen) leven zonder werk: Een overzicht van recente literatuur over de psychische gevolgen van werkloosheid. *WelzijnsGids*, afl. 12, 1-23.
- De Witte, H. (2003). Hoe ongezond zijn werkloosheid en jobonzekerheid? Over de gevolgen van werkloosheid en jobonzekerheid voor het welzijn: Empirische toets op basis van de Europese Waardenstudie. *Tijdschrift Klinische Psychologie*, 33(1), 7-21.
- De Witte, H., & Hooge, J. (1995). Een vergelijking van typologieën van kort-en langdurig werklozen: Wetenschappelijke en beleidsmatige implicaties. In: van der Hallen, P. (red.). (1995). *De arbeidsmarktonderzoeksdag 1995: Verslagboek*. Dossier nr.12. Leuven: Steunpunt.
- Eisenberg, P., & Lazarsfeld, P. F. (1938). The psychological effects of unemployment. *Bulletin*, 35(6), 358-390.
- Evers, A., van Vliet-Mulder, J. C., & Groot, C. J. (2000). *Documentatie van test en testresearch in Nederland: Deel II Testresearch*. Assen: Van Gorcum.
- Hoekstra, H. A., Ormel, J., & de Fruyt, F. (2007). *NEO-PI-R en NEO-FFI persoonlijkheidsvragenlijsten: Handleiding*. Amsterdam: Hogrefe.
- Hoff, S., & Jehoel-Gijsbers, G. (1998). *Een bestaan zonder baan*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Schaufeli, W. (1989). Werkloosheid en psychische gezondheid bij hoger opgeleiden. *De Psycholoog*, 24, 173-180.
- Schaufeli, W. (1992). Unemployment and mental health in well and poorly educated school-leavers, in Verhaar C., & Jansma L. (eds.). *On the Mysteries of Unemployment: Causes, Consequences and Policies*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, p. 253-271.
- Valkeneers, G., & Vanhoomissen, T. (2009). *Inleiding in de statistiek voor de gedragswetenschappen: Met ondersteuning van PASW*. Leuven: Acco.
- Voeten, M.J.M., & Van den Bercken, J.H.L. (2003). *Lineaire regressieanalyse. Introductie op meervoudige regressie en verwante procedures: een handboek voor onderzoekers in de gedragswetenschappen en de sociale wetenschappen*. Groningen: Stenfert Kroese.